

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

Арцишевська Олена Романівна

УДК 141.319.8 (043.3)

САМОВИЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУР

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії та релігієзнавства Інституту соціальних наук Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент
Пхиденко Станіслав Семенович,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, професор кафедри філософії
та релігієзнавства.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Зайцев Микола Олександрович,
Національний університет «Острозька академія»,
завідувач кафедри культурології та філософії;

кандидат філософських наук
Фоменко Катерина Анатоліївна,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова,
старший викладач кафедри філософії.

Захист відбудеться 7 лютого 2017 року о 12:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 6 січня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б.К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблема самовизначення людини належить до так званих вічних світоглядних проблем, оскільки кожна свідомо людина на певному етапі свого життєвого шляху неминуче постає перед питанням «хто я?».

Зростання взаємозалежності сучасного людства, глобалізація всіх сфер суспільного життя, прискорення темпів суспільного розвитку і соціальної мобільності призвели до того, що сучасна людина постійно знаходиться в міжкультурному середовищі, є суб'єктом-об'єктом взаємодії різних культур. Тому в умовах сучасного постіндустріального (інформаційного) суспільства проблема самовизначення людини значно ускладнюється і стає все більш актуальною.

По-перше, зростання прискорення соціальних змін, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя, призводить до того, що не тільки досвід попередніх поколінь, але й власний досвід, набутий у попередні періоди життя, швидко застаріває, тому сучасна людина змушена якщо не постійно, то періодично, принаймні декілька разів протягом свого життя, «пересамовизначатися» (перекваліфіковуватися тощо) відповідно до нових умов свого життя і соціальних реальностей, внаслідок чого саме інноваційність, а не традиціоналізм, стає визначальною ознакою життя й діяльності людини в сучасному суспільстві.

Цього ж самого, по-друге, вимагає від людини й її зростаюча соціальна (як горизонтальна, так і вертикальна) мобільність, у зв'язку з якою вона не може однозначно ідентифікувати себе на все життя з якоюсь соціальною роллю, належністю, статусом, місцем проживання тощо.

Нарешті, по-третє, в умовах мультикультурного суспільства і взаємодії різних культур самовизначення людини набуває проблематичного характеру в зв'язку з тим, що вона опиняється перед проблемою вибору різних форм самосвідомості й культурної ідентичності.

У цій ситуації виникають нові надзвичайно важливі проблеми, які потребують свого осмислення й рішення.

Історико-філософський аналіз проблеми самовизначення людини свідчить про те, що ця проблема була і залишається однією з «вічних» і розглядалася у вченнях більшості видатних філософів. У зв'язку з її актуалізацією останнім часом інтерес до цієї проблеми значно зріс серед представників різних суспільно-гуманітарних наук, але провідним залишається філософсько-антропологічний аспект дослідження цієї проблеми.

Ступінь наукової розробленості проблеми. В останні десятиліття дослідження цієї проблеми було активізовано. З'явилися окремі праці: наукові монографії (О.Вітковська, Є.Головаха, Н.Завацька, І.Малигіна, В.Мельник І.Нікітіна та ін.) і статті (Ш.Алієв, С.Ануфрієв, Т.Бабіч, М.Званцова, А.Клименко, О.Морщакова, С.Нефедєв, І.Нікітіна, Т.Черкасова). Проводилися наукові конференції (у Києві, Харкові, Дрогобичі, Кам'янці-Подільському, Луцьку, Острозі, Чернівцях та інших містах України). Були захищені

докторські дисертації з психологічних (А.Массанов) і з політичних наук (С.Римаренко), а також кандидатські: з філософських наук (С.Грабовський, О.Джура, Н.Караульна, О.Лангнас, О.Стояно, Г.Яцишина); з психологічних (Ж.Александро, Т.Бугайчук, Я.Моргун, І.Нікітіна, Г.Цитатенко), з соціологічних наук (К.Черняєва), з культурології (О.Матусевич), з педагогічних (Т.Дяк) та з інших галузей наук.

Проблема самовизначення людини так чи інакше розглядалася також у працях як зарубіжних західних (Т.Адорно, Р.Бернс, Ж.Бодрійяр, А.Гелен, Е.Кассіерер, А.Маслоу, М.Мерло-Понті, Г.Плеснер, Е.Ротхакер, Ч.Тейлор, С.Хантінгтон, Й.Хейзінга, В.Хесле, М.Хоркхаймер, М.Шелер, Е.Еріксон та ін.), так і російських (О.Анісімов, О.Басіна, І.Ведюшкіна, В.Власова, М.Гарнцев, Т.Гетало, П.Глотц, І.Гребеннікова, М.Губогло, О.Данилова, З.Диянова, Д.Єфімова, М.Заковоротна, О.Захарова, Ф.Кессіді, І.Кон, К.Крупник, О.Крилов, Д.Курачев, Ю.Левада, І.Малигіна, М.Мамардашвілі, О.Матусевич, Ф.Михайлов, О.Новік, І.Нойман, С.Рубінштейн, В.Самкова, Л.Скворцов, І.Следзевський, О.Соловійов, О.Спіркін, Ю.Ставропольський, М.Стефацька, В.Столін, Ю.Урютова, В.Хотинець, К.Черняєва, І.Чеснокова, В.Шнірельман, В.Ядов та ін.) і українських (Р.Арцишевський, О.Болдецька, М.Боришевський, І.Бредун, Т.Воропай, А.Дербак, М.Зайцев, Г.Ільїна, В.Калуга, В.Кремень, С.Кримський, А.Лемпій, Л.Літценберг, В.Малахов, В.Матвеев, Н.Мозгова, І.Немчинов, Н.Павлова, О.Петрецька, К.Покотило, О.Сінкевич, С.Снігур, І.Старовойтова, П.Чамата, К.Шелупахіна, Н.Юрчак та ін.) авторів, присвячених дослідженню однопорядкових і близьких за змістом категорій: самосвідомості, ідентичності, ідентифікації (самоідентифікації), самореалізації та деяких інших. Детальний аналіз головних напрямків цих досліджень представлений у першому розділі дисертації.

У цілому ж треба зазначити, що розгляд проблеми самовизначення людини в історико-філософському аспекті ще не висвітлений достатнім чином і потребує спеціальних досліджень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося в межах державних науково-дослідних тем «Теоретико-методичні засади світоглядної освіти» (номер державної реєстрації 0110U000023), затверджена вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 3/151 від 20 січня 2010 року) і «Реалізація філософії людиноцентризму в сучасній національній освіті» (номер державної реєстрації 0113U002224), затверджена вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 3/504 від 18 лютого 2013 року), які розроблялися Науково-методичним центром світоглядної освіти молоді та кафедрою філософії і релігієзнавства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Мета дослідження: з'ясувати сутність і головні форми самовизначення людини та їх прояви в умовах зростаючої взаємодії культур.

Досягнення цієї мети передбачає виконання наступних **завдань:**

- охарактеризувати основні етапи дослідження цієї проблеми в історії філософської думки і сучасний стан її розробленості в зарубіжній і вітчизняній літературі;

- визначити філософсько-методологічні засади дослідження проблеми самовизначення людини;

- з'ясувати сутність феномена самовизначення людини як невід'ємної (атрибутивної) характеристики людського буття, виявити потреби людини у власному самовизначенні;

- окреслити об'єктивні та суб'єктивні передумови самовизначення людини та їх взаємозв'язки;

- охарактеризувати багатоаспектність і головні форми самовизначення людини;

- дослідити загальні механізми самовизначення людини;

- проаналізувати форми взаємодії культур і причини її зростання в умовах глобалізації (глобалізованого суспільства);

- дослідити особливості самовизначення людини в умовах зростаючої взаємодії культур.

Об'єкт дослідження – самовизначення людини як атрибут людського буття.

Предметом дослідження є самовизначення людини в умовах глобалізації та зростаючої взаємодії культур.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Теоретичною основою дослідження є філософія людини та людського буття, сучасні теорії особистості та її соціалізації, представлені в працях відомих вітчизняних і зарубіжних філософів ХХ-ХХІ століть (В.Андрущенко, М.Бердяєва, М.Гайдегера, Л.Губерського, Е.Кассіра, І.Кона, В.Кременя, С.Рубінштейна, Ж.-П. Сартра, В.Франкла, Т.Фролова, Е.Фрома, М.Шелера, В.Шинкарука та деяких інших).

У роботі використані загальнонаукові (індукція та дедукція, аналіз і синтез, аналогія, узагальнення, порівняння та інші), а також філософські методи дослідження: діалектичний метод, який дозволив розглядати досліджуваний об'єкт у взаємозв'язку з іншими і в розвитку, зокрема реалізація принципів сходження від абстрактного до конкретного, єдності логічного та історичного, а також теорії пізнання, логіки та діалектики, всезагального зв'язку, дала можливість більш повно і всебічно розкрити зміст самовизначення людини, проаналізувати його в різних контекстах, ситуаціях і аспектах; герменевтичний метод використовувався в процесі інтерпретації філософських текстів різних авторів.

Окрім названих методів, у дослідженні були використані також деякі методологічні підходи. Так, системний підхід реалізований у характеристиці об'єктивних: космічно-планетарних, біологічних і соціальних основ самовизначення людини; концептуальний підхід дозволив використати різні концепції культури і особистості; комплексний підхід застосовувався у розгляді складноорганізованих об'єктів і принципи, зокрема, принцип історизму був реалізований при розгляді розвитку поглядів на проблему самовизначення людини в історії філософської думки; принцип людиноцентризму дозволив

поєднати зміст дослідження з найбільш актуальними проблемами сучасної філософії).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому визначено сутнісні чинники самовизначення людини, наявність яких дозволяє обґрунтувати феномен самовизначення та виявити його особливості в умовах глобалізації та посилення взаємодії культур. Наукова новизна даного дослідження конкретизується у наступних положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

- здійснено сутнісний аналіз феномену самовизначення людини як атрибуту людського буття, який відрізняє це буття від буття всіх інших живих істот, чим обґрунтовано положення про наявність у людини потреби в самовизначенні;

- визначено і проаналізовано об'єктивні (включеність людини в системи різного рівня складності) та суб'єктивні (відображення цих систем у людській психіці, свідомості та самосвідомості) передумови і головні форми самовизначення людини;

Удосконалено:

- розуміння самовизначення людини як одного із захисних і адаптивних механізмів гармонізації її відносин з навколишнім природним і соціальним середовищем, з іншими людьми і з самою собою;

- характеристику людини як складноорганізованої та багатовимірної істоти, що є передумовою багатоаспектності її самовизначення;

Дістало подальший розвиток:

- положення про культуру як визначальний чинник особистісних якостей і властивостей людини, які змінюються внаслідок зміни соціальнокультурного середовища, в якому вона перебуває;

- вчення про ідентифікацію як головний механізм самовизначення людини і про ідентичність як результат ототожнення людиною себе з різними (реальними чи уявними) об'єктами;

- розуміння причин і наслідків зростання в сучасному світі взаємодії культур і особливостей в умовах цієї взаємодії самовизначення людини.

Теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає у подальшій розробці концепції самовизначення людини як атрибутивної характеристики людського буття, визначенні головних форм і механізмів цього самовизначення, а також його особливостей в умовах глобалізації та зростаючої взаємодії культур. **Практичне значення** результатів дослідження зумовлене тим, що вони можуть бути використані у розробці лекційних курсів і спецкурсів з філософії, філософської антропології, соціальної філософії, релігієзнавства для студентів філософських і суспільно-гуманітарних спеціальностей.

Особистий внесок здобувача в розробку теми дисертації. Дисертація є самостійним дослідженням. Висновки і положення наукової новизни отримані її авторкою самостійно, публікації написані без співавторів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження розглядалися на засіданнях кафедри філософії та релігієзнавства Інституту соціальних наук Східноєвропейського університету імені Лесі Українки і були оприлюднені на наступних наукових конференціях і семінарах:

Перша – шоста Міжнародні науково-практичні конференції аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє» (Луцьк: 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012); Всеукраїнська наукова конференція «Діалектика духовних процесів-9: Чи можлива діалектика як діалог?» (Дрогобич, 2010); Міжвузівський науково-практичний семінар «Проблеми соціокультурної ідентичності-2» (Луцьк, 2010); III Міжнародна конференція молодих науковців «Світоглядно-ціннісне самовизначення людини і професійні орієнтири гуманітарія» (Чернівці, 2010); Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Дні науки філософського факультету – 2011» (Київ, 2011); Третій міжвузівський науково-практичний семінар «Проблеми комунікації у параметрах соціокультурної ідентичності (філософсько-культурологічний контекст)» (Луцьк, 2011); Українсько-польський науково-практичний семінар «Культура добросусідства: реалії українсько-польської співпраці у сфері освіти» (Луцьк-Київ-Рівне, 2011); Українсько-польський науково-практичний семінар «Діалог культур» (Луцьк, 2011); Всеукраїнська науково-практична конференція «Цивілізаційні виклики і сучасна суспільно-гуманітарна освіта» (Луцьк, 2011); обласна науково-практична конференція «Толерантність у навчанні суспільствознавчих предметів» (Луцьк, 2012); VI Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний світ і незрячі: становлення особистості з особливими потребами в інформаційному суспільстві» (Луцьк, 2012); VII Міжнародна науково-практична конференція студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2013); II Міжнародний науково-практичний семінар «Проблеми самосвідомості у параметрах соціокультурної ідентичності (філософсько-культурологічний контекст)» (Луцьк, 2013); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2014); 26-ті Міжнародні людинознавчі філософські читання (Дрогобич, 2014); IV науково-практична конференція «Методологічні та методичні проблеми викладання соціально-економічних дисциплін у сучасному освітньому процесі» (Луцьк, 2014); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу» (Луцьк, 2015); VI науково-практична конференція «Методологічні та методичні проблеми викладання соціально-гуманітарних дисциплін в сучасному освітньому процесі» (Луцьк, 2016).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження викладено у 18 публікаціях, із яких 2 – у закордонних наукових виданнях з філософії, 5 – у фахових наукових виданнях України з філософських наук і 11 – у збірниках статей і матеріалів міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертаційного дослідження зумовлена логікою розкриття теми і послідовного розв'язання поставлених завдань. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які включають у себе вісім підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 214 сторінок, з них 174 сторінок основного тексту. Список використаних джерел становить 40 сторінок і налічує 444 найменування, з них – 5 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтована актуальність теми дослідження, вказано його зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито його наукову новизну та теоретичне і практичне значення, наведено відомості про апробацію результатів дослідження та наукові публікації, в яких представлені його основні результати.

У **першому розділі** – «**Джерельна база і теоретико-методологічні засади дослідження**» – розглядаються історико-філософський та методологічний аспекти досліджуваної проблеми.

У **першому підрозділі** – «**Тенденції осмислення проблеми самовизначення людини в історії філософської думки та в сьогоденні**» – дається аналіз ідей представників головних етапів дослідження проблеми самовизначення людини в історії філософської думки від стародавності і до наших днів.

Так, вже в античній філософії ставилося питання про онтологічне й космічне, соціальне й етичне (моральне) самовизначення людини.

У середньовічній філософії ця проблема розглядалася перш за все як проблема самовизначення людини через її відношення до Бога, як проблема свободи волі та співвідношення в людині її тілесності й духовності (душі та тіла).

Філософи доби Відродження найбільшу увагу приділяли проблемі індивідуального самовизначення людини. Але одна з головних відмінностей ренесансного розуміння цієї проблеми полягала в тому, що самовизначення людини не зводилося до її самопізнання, а передбачало її активне самотворення.

Більшість філософів Нового часу, починаючи від Декарта, пов'язували проблему самовизначення людини з проблемою її самосвідомості, а також з проблемою свободи.

Французькі матеріалісти XVIII століття розглядали цю проблему переважно в соціальному аспекті (як громадянське самовизначення людини по відношенню до існуючої влади).

У німецькій класичній філософії здатність людини до саморефлексії розглядалася як її головна відмінність від усіх інших живих істот, а проблема самовизначення – як одна з головних проблем філософії. При цьому ця проблема не зводилася лише до відповіді на питання «хто така людина?», а

включала в себе також поняття про ідеальну людину (якою вона повинна бути, щоб бути людиною – Кант) і про її призначення. Заслуга німецьких філософів полягала також у тому, що вони поставили питання про співвідношення індивідуального та родового самовизначення людини і почали розкривати значення у ньому спілкування.

У марксистській філософії проблема самовизначення людини розглядалася головним чином в соціальному аспекті, а також ставилася і вирішувалася насамперед як проблема визначення людської (соціальної) сутності та шляхів подолання її економічного, духовного і соціального відчуження.

У різних напрямках ідеалістичної філософії XIX–XX століть (починаючи з філософії німецького романтизму), як правило, заперечувалася можливість самоосягнення людиною самої себе, своєї сутності раціональним, зокрема, науковим, шляхом. Натомість абсолютизувалася можливість самовизначення людини шляхом її мистецько-творчого чи релігійного «осаяння», виявлення її глибинних (базових) підсвідомих інстинктів і архетипів її свідомості тощо.

У філософії російського космізму кінця XIX – початку XX століть (В.Соловйов, М.Федоров та інші), у вченнях про ноосферу (В.Вернадського і П.Тейяра де Шардена), у «філософській антропології» (М.Шелер, Х.Плеснер та інші) на перше місце була поставлена проблема космічного самовизначення людини.

На окремий розгляд заслуговує проблема самовизначення людини в історії української філософії, для якої на всіх етапах її розвитку був властивий *людиноцентризм*. І в творахлюбомудрів Київської Русі, і в «філософії серця» Григорія Сковороди і Памфіла Юркевича, і в Київській філософсько-антропологічній школі на чолі з академіком В.Шинкаруком ця проблема завжди розглядалася як, насамперед, проблема життєвого самовизначення і морального вибору, що було не тільки продовженням, але й суттєвим розвитком гуманістичних традицій світової філософської думки.

Проблема самовизначення людини розглядалася також у працях зарубіжних і вітчизняних авторів, присвячених дослідженню однопорядкових і близьких за змістом категорій. У першу чергу це стосується поняття ідентичності, в розробку якого в історико-філософському та історико-культурному аспекті вагомий внесок зробили українські філософи, зокрема, І.Бичко, Б.Глотов, М.Зайцев, А.Лемпій, В.Калуга, М.Козловець, В.Кремень, С.Кримський, В.Малахов, М.Михальченко, Н.Мозгова, І.Немчинов, О.Сінькевич, І.Старовойтова, М.Степико, В.Степаненко, В.Ткаченко, К.Шелупахіна та деякі інші. Враховуючи їхні розробки, можна зробити висновок, що не викликає жодного сумніву той факт, що дослідження феномену ідентичності значно збагатили розуміння проблеми самовизначення людини.

У цілому ж треба зазначити, що розгляд проблеми самовизначення людини в історико-філософському аспекті ще не висвітлений достатнім чином і потребує додаткових досліджень.

У другому підрозділі – «Філософсько-методологічні засади дослідження проблеми» – визначаються філософсько-методологічні засади дослідження проблеми самовизначення людини. Відзначається, що вибір методів дослідження залежить насамперед від особливостей досліджуваних об'єктів, а також від його мети і завдань, тому що саме ці методи повинні сприяти розкриттю специфіки об'єктів дослідження і слугувати дієвими засобами досягнення його мети. У відповідності з цим в якості теоретичних засад дослідження були використані сучасні науково-філософські концепції людини і культури, а в ролі методологічних засад – загальнонаукові і філософські методи.

Провідним у даній роботі є *діалектичний метод* дослідження, який дозволяє розглядати різні предмети і явища не ізольовано, а в різноманітних взаємозв'язках з іншими, через взаємодію з якими розкриваються їхні властивості, і не сталими, а в процесі змін, що з ними відбуваються, в процесі їх розвитку, і який є найбільш адекватним методом пізнання складноорганізованих об'єктів, до яких, як вже відзначалося, належить і людина.

У зв'язку з цим особливого значення набувають *принципи діалектики* (сходження від абстрактного до конкретного, єдності логічного та історичного, а також теорії пізнання, логіки та діалектики, всезагального зв'язку), використання яких дозволило більш повно і всебічно розкрити зміст самовизначення людини, проаналізувати його в різних контекстах, ситуаціях і аспектах. У процесі інтерпретації філософських текстів різних авторів використовувався *метод герменевтики*.

Окрім названих методів, у дослідженні були використані також деякі методологічні *підходи*, одним з головних серед яких є *системний підхід*, який дозволяє розглядати досліджувані об'єкти як певні системи, які є в той же час підсистемами більш складних систем.

Оскільки дослідження виходить із певної концепції людини, в ньому реалізований *концептуальний підхід*, а в зв'язку з тим, що в даній роботі використовувалися здобутки досліджень не лише з філософії, а і з інших наук, у ній був застосований також *комплексний підхід*.

Загальною методологічною основою даного дослідження є серед іншого *принцип історизму*, який було реалізовано в аналізі проблеми самовизначення людини в історії філософської думки, а також у висвітленні форм самовизначення людини в процесі її онтогенезу і соціалізації й при розгляді проблеми взаємодії культур у процесі історичного розвитку. Реалізація *принципу людиноцентризму* означає, по-перше, акцентування уваги передусім на сутнісних формах і духовних чинниках самовизначення людини і, по-друге, тісне поєднання результатів теоретичного дослідження з актуальними потребами самовизначення людини в сучасному світі.

У другому розділі – «Сутнісна характеристика самовизначення людини» – розглядаються атрибутивність, об'єктивні і суб'єктивні передумови і механізми самовизначення людини.

У першому підрозділі – «Самовизначення людини як атрибут людського буття» – обґрунтовується положення про те, що самовизначення є невід’ємною характеристикою людського буття, яка сформувалася в процесі соціокультурної еволюції, відрізняє його від буття всіх інших живих істот, сприяє свідомій гармонізації взаємовідношення людини з навколишнім середовищем і дозволяє їй залишатися самототожною в різних мінливих обставинах. Але, будучи невід’ємною особливістю людського буття, самовизначення виявляється по-різному на різних його рівнях. На вищих рівнях цього буття потреба у самовизначенні виступає самостійною духовною потребою, задоволення якої є самоціллю людської діяльності і духовною передумовою самореалізації людини.

У другому підрозділі – «Об’єктивні і суб’єктивні передумови і багатоаспектність самовизначення людини» – доводиться, що оскільки будь-яка потреба є об’єктивно-суб’єктивною (чи суб’єктивно-об’єктивною) залежністю людини від певних об’єктів чи умов і станів свого буття, то це означає, що самовизначення людини обумовлене як об’єктивними, так і суб’єктивними чинниками.

До об’єктивних належить включеність людини в системи різного рівня складності (космо-планетарні, біологічні, соціальні), яка визначає її різні «системні» якості, а також різні об’єктивні стани самої людини, які визначаються її віком, статтю, здоров’ям тощо. До суб’єктивних передумов самовизначення людини належать відчуття, переживання і, найголовніше, усвідомлення нею своєї належності до різних природних систем і людських спільнот і своєї залежності від різних чинників свого існування і розвитку та прагнення до узгодження з ними своїх дій. У залежності від усіх цих чинників виділяються різні аспекти і складаються різні форми самовизначення людини.

Найбільш складним та багатоаспектним є соціальне самовизначення людини, оскільки вона одночасно належить до різних людських спільнот і об’єднань, які є елементами соціальної структури суспільства. У зв’язку із цим в роботі виділяються і характеризуються сімейне, вікове, статеве, професійне, етнічне, національне, класове, расове і загальнолюдське самовизначення людини.

Багатоаспектність самовизначення людини обумовлена також різномаяттям духовних форм, в яких представлені ті системи, до яких належить людина, і які є суб’єктивною основою, на якій і відбувається її свідоме самовизначення. Головною серед цих форм є самосвідомість.

Багатоаспектність соціокультурного самовизначення людини обумовлена також незбігом, або неповним збігом природних і культурних (соціокультурних) вимірів різних спільнот, а також тим, що об’єктивні і суб’єктивні передумови самовизначення людини можуть не збігатися і, як правило, не співпадають, тому що будь-яка свідомість чи самосвідомість ніколи не є абсолютно точним, «дзеркальним» відображенням (суб’єктивним відтворенням) їхніх суб’єкт-об’єктів.

Об’єктивна належність людини до певної спільноти не є обов’язковою умовою її свідомої ідентифікації з цією спільнотою. Об’єктивно належачи до

якоїсь спільноти, людина може в той же час (в силу різних причин) суб'єктивно ототожнювати себе з якоюсь іншою спільнотою і сприймати як «свою» саме її самосвідомість. Цим, зокрема, пояснюються такі явища, як, наприклад, наявність в якомусь суспільстві «п'ятої колони» або культурно-політична самоізоляція груп мігрантів в різних західноєвропейських країнах.

Культурне самовизначення людини, тобто її самовизначення в рамках культури, яка є насамперед символічно-ціннісно-сисловою системою, відбувається, як правило, через усвідомлення нею свого відношення до різних культурних символів, сенсів і цінностей, які можуть і не бути жорстко детермінованими чітко визначеними соціальними спільнотами.

В залежності від того, на основі якої з форм суспільної свідомості чи самосвідомості відбувається самовизначення людини, виділяються моральне, естетичне, політичне, правове і світоглядне (релігійне, філософське) самовизначення людини. Останнє з них є однією з найважливіших його форм, яку можна визначити як *сутнісне* (на відміну від *функціонального*), *цілісне* або *всебічне* (на відміну від часткового або одностороннього), *життєве* (на відміну від *ситуативного*).

Поряд з соціальним і соціокультурним існує також *особистісне самовизначення* людини, яке здійснюється на основі різних форм її індивідуальної самосвідомості, яка, окрім самопізнання, включає в себе також самоідеалізацію, самооцінку, самовідношення, самомотивацію, саморегуляцію.

До форм самовизначення людини можуть бути віднесені також його просторово-часові форми, оскільки кожна людська спільнота, як і окрема особистість, самовизначаючись, прагнуть визначити своє місце у просторі (космічному, соціальному) і в часі, уявлення про які можуть бути (і як правило є) не тільки реалістичними, але й фантастичними (міфологічними).

У **третьому підрозділі – «Механізми самовизначення людини»** – відзначається, що одним з важливих аспектів дослідження проблеми самовизначення людини є аналіз механізмів, завдяки яким відбувається таке самовизначення. Існують різні механізми самовизначення людини, зокрема наслідування, але головним з них є ідентифікація, під якою мається на увазі ототожнення людиною себе з певною реальною або уявною спільнотою, через сприйняття самосвідомості якої вона надалі сприймає її як «свою», або з іншою людиною. Різні форми ідентифікації, які дозволяють людині ототожнювати себе з іншими людьми або їх образами, а також з різними реальними й ідеальними спільнотами є важливими елементами культури, які потребують свого подальшого філософського дослідження.

У **третьому розділі – «Соціально-культурне самовизначення людини в умовах зростаючої взаємодії культур»** – проаналізовано особливості самовизначення людини в сучасному глобалізованому суспільстві.

У **першому підрозділі – «Духовна культура як основа самовизначення людини»** – доводиться, що свідоме самовизначення людини відбувається шляхом її усвідомленого ставлення до різних зовнішніх об'єктів і самої себе, а точніше – до їх суб'єктивних образів, представлених в уявленнях, поняттях, ідеях, цінностях, ідеалах, теоріях тощо, які є елементами певної духовної

культури, внаслідок чого саме вона є первинною основою самовизначення людини. Тому як особистість людина може існувати і відтворювати себе лише в певному культурному середовищі, в якому вона може вільно спілкуватися рідною мовою, сповідувати разом з єдиновірцями свою релігію, мати спільні з ними сенси і цінності тощо. У зв'язку з цим, змінюючи місце і середовище свого проживання, наприклад, внаслідок міграції, людина старається і на новому місці «відтворити» своє культурне середовище, яке б дозволило їй зберегти свої особистісні якості і залишатися самою собою.

Потрапляючи в нові країни проживання, мігранти оселяються цілими громадами, займають локалізовану територію і «монополізують» за етнічно-культурною ознакою якийсь вид або сферу суспільної діяльності. У цьому разі вони мають значно більше можливостей для відтворення «свого» культурного середовища, а відповідно і збереження своєї етнокультурної ідентичності.

У другому підрозділі – **«Причини, механізми і наслідки посилення взаємодії культур в умовах глобалізації і зростання взаємозалежності сучасного людства»** – відзначається, що в умовах глобалізації, яка є наслідком зростаючої взаємозалежності сучасного людства, відбувається зростання взаємодії культур.

Етносоціальна багатоманітність сучасного суспільства є головною причиною існування багатьох культур, які активно взаємодіють між собою. Механізмами такої взаємодії є культурне запозичення, культурне наслідування, культурний обмін і культурний синтез. Наслідки цієї взаємодії можуть мати не лише позитивний, а й негативний характер. Суб'єктивними передумовами таких негативних наслідків є культурні стереотипи і упередження, які лежать в основі нетерпимості, ксенофобії, дискримінації, етноцентризму.

У третьому підрозділі – **«Особливості самовизначення людини в умовах зростаючої взаємодії культур»** – відзначається, що в цих умовах людині доводиться постійно зустрічатися з різними культурами, опинятися на «пограниччі» культур, тому перед нею стоять завдання як, по-перше, не втратити своєї етнокультурної і особистісної ідентичності і, по-друге, як толерантно і цивілізовано будувати свої взаємовідносини з представниками і носіями інших культур. Для розв'язання цих завдань у суспільстві повинні бути створені певні передумови: економічні, політичні, правові та морально-світоглядні.

Останні з них мають особливо важливе значення у зв'язку з тим, що вони належать до найбільш сталого, системоутворюючого «ядра» культури, яке має визначальний вплив на її «периферійні» елементи. У дисертації розглядаються різні варіанти формування такого «ядра» культури в умовах глобалізації та посилення взаємодії культур.

ВИСНОВКИ

1. Проблема самовизначення була невід'ємною складовою вчень про людину на різних етапах розвитку філософської думки, на яких вона усвідомлювалася по-різному. У наш час ця проблема набула особливої

актуальності в зв'язку зі зростанням соціальної динаміки і мобільності, складності й проблематичності людського буття і привертає до себе увагу представників різних наук і галузей знань. У зв'язку з цим ще більш актуальними стають філософські дослідження цієї проблеми. Проте більшість з них мають вузькоспеціалізований чи одноаспектний характер, що засвідчує необхідність більш широкого, сутнісного і пов'язаного з сучасними соціально-культурними реаліями дослідження даної проблеми.

2. Теоретико-методологічною основою дослідження проблеми самовизначення людини є насамперед сучасні філософські концепції і вчення про людину, в яких вона визначається як найбільш складноорганізована, багатогранна, суперечлива і багатовимірна істота, а її самовизначення розглядається як невід'ємний атрибут людського буття. Особливості об'єкта дослідження і складність означеної проблеми зумовили необхідність використання різних (загальнонаукових і філософських) методів пізнання (діалектичного методу, формально-логічних методів мислення, методу герменевтики), підходів (системного, комплексного, концептуального) і принципів (історизму, людиноцентризму) тощо.

3. Самовизначення людини – це процес і результат визначення нею самої себе через усвідомлення своїх якостей і властивостей, своєї неповторності, відмінності та схожості з іншими людьми, істотами і предметами, свого місця в світі, своїх становища і ролі в суспільстві, свого призначення в житті з метою саморегуляції своєї діяльності і вироблення адекватного ставлення до оточуючої дійсності, інших людей і самої себе. Це також процес і результат свідомого вибору людиною певних відношень, поведінки, способу дій, позицій, шляхів і напрямків розвитку в умовах їх альтернативності. Самовизначення є невід'ємним атрибутом суто людського буття, яке здійснюється на основі складного поєднання об'єктивних і суб'єктивних передумов, найголовнішою серед яких є духовна культура.

4. Самовизначення людини обумовлене як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. До об'єктивних належать включеність людини в системи різного рівня складності, а також різні об'єктивні стани самої людини. До суб'єктивних – різні форми відображення нею своєї належності до природних систем і людських спільнот і своєї залежності від різних чинників свого існування і розвитку. В залежності від усіх цих чинників виділяються різні аспекти і складаються різні форми самовизначення людини. Багатоаспектність соціокультурного самовизначення людини обумовлена також незбігом, або неповним збігом природних і культурних (соціокультурних) вимірів різних спільнот, а також тим, що об'єктивні і суб'єктивні передумови самовизначення людини можуть не збігатися.

5. Важливим аспектом дослідження проблеми самовизначення людини є аналіз його механізмів. Існують різні механізми самовизначення людини, зокрема наслідування, але головним з них є ідентифікація, під якою розуміється ототожнення людиною себе з якоюсь реальною або уявною спільнотою, через сприйняття самосвідомості якої вона надалі сприймає її як «свою», або з іншою людиною, істотою чи річчю. Різні форми ідентифікації, які дозволяють людині

ототожнювати себе з іншими людьми або їх образами, а також з різними реальними й ідеальними спільнотами та об'єктами, є важливими елементами культури, які потребують свого подальшого філософського дослідження. На окрему увагу заслуговує ідентифікація людини з різними об'єктами (образами) віртуальної реальності.

6. Духовна культура є способом існування соціальних суб'єктів і первинною основою самовизначення людини. Існування багатьох різних культур призводить до їх взаємодії, яка може мати як позитивні, так і негативні наслідки, які призводять або до взаємозбагачення культур, або до культурного поглинання, витіснення, нівелювання, наслідком яких може бути збіднення або навіть знищення різних культур. Найбільш негативними проявами міжкультурних відносин є етноцентризм, ксенофобія, расизм тощо, які базуються на культурних стереотипах і упередженнях і виявляють себе в негативному ставленні до цінностей і представників інших культур. Тому перехід від мультикультурного до полікультурного суспільства вимагає ліквідації згаданих негативних явищ у міжкультурних відносинах.

7. Сучасна епоха характеризується зростанням взаємозалежності різних країн і народів, яке є причиною посилення взаємодії різних культур, гармонізація відносин між якими є запорукою громадянської злагоди і миру, а врешті-решт – і необхідною передумовою виживання сучасного людства. Механізмами такої взаємодії є культурне запозичення, культурне наслідування, культурний обмін і культурний синтез. Проте процеси глобалізації, які охоплюють не лише культуру, а різні сфери суспільного життя, можуть мати не лише позитивне значення, але й нести з собою загрозу нівелювання й уніфікації різних етнічних і національних культур, тому як їхня альтернатива виступають процеси антиглобалізації та автономізації, які мають місце в різних країнах світу.

8. В умовах зростаючої взаємодії культур людині доводиться постійно зустрічатися з різними культурами, опинятися на їх «пограниччі», тому перед нею стоять завдання: як залишатися самою собою, не втратити своєї ідентичності і як цивілізовано вибудовувати свої взаємовідносини з представниками інших культур. Для розв'язання цих завдань у суспільстві повинні бути створені певні економічні, політичні, правові та морально-світоглядні передумови. Останні з них мають особливо важливе значення, оскільки належать до системоутворюючого «ядра» культури, яке має визначальний вплив на її «периферійні» елементи. Нині не лише окремі людські спільноти, а й людство в цілому стає суб'єктом своєї історії, що вимагає вироблення своєрідної «планетарної» самосвідомості, чим зумовлені різноманітні спроби нового культурного синтезу.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Арцишевська О.Р. Об'єктивні і суб'єктивні передумови самовизначення людини / О.Р. Арцишевська // *Materialy IX Miedzynarodovey*

naukowi-praktyczney konferencji «Actualne problemy nowoczesnych nauk – 2013». Volume 16. *Filosofia*. – Przemysl: Nauka i studia. – 2013. – S. 24-29.

2. Арцишевская Е.Р. Многоаспектность самоопределения человека / Е.Р. Арцишевская // *Materialy IX mezinarodni vedecko-prakticka konference «Predni vedecke novinky – 2013»*. – Dil. 4 / Historie. Filosofie. Politicke vedy. – Praha: Publishing House «Education and Science» s.r.o. – 2013. – S. 34-39.

3. Арцишевська О.Р. У пошуках себе (механізми самовизначення людини) / О.Р. Арцишевська // *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Серія: Філософські науки*. – Луцьк: Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2012. – № 15 (240). – С. 4-9.

4. Арцишевська О.Р. Сутнісний аналіз самовизначення людини / О.Р. Арцишевська // *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Серія: Філософські науки*. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2013. – № 11. – С. 9-13.

5. Арцишевська О.Р. Духовна культура як основа самовизначення людини / О.Р. Арцишевська // *Науковий вісник національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філософія. – Острог: Національний університет «Острозька академія». – 2013. – Вип. 14. – С. 166-169.

6. Арцишевська О.Р. Багатоманітність і взаємодія культур / О.Р. Арцишевська // *Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Серія: Філософські науки*. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2011. – № 15 (223). – С. 4-11.

7. Арцишевська О.Р. Культурне середовище як передумова самоідентифікації соціального суб'єкта / О.Р. Арцишевська // «Дні науки філософського факультету – 2011», Міжнародна наукова конференція (2011; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету 2011», 20-21 квітня 2011 р.: {матеріали доповідей та виступів} / редкол.: А.Є. Конверський та ін. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – Ч. 9. – С. 9-11.

8. Арцишевська О.Р. Мости між культурами (про деякі переклади українською мовою іспанської поезії) / О.Р. Арцишевська // *Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє» (18-19 квіт. 2007 р.): У 2-х т. Т. 2*. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 150-151.

9. Арцишевська О.Р. Волинь на перехрестях культур / О.Р. Арцишевська // *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє» (16-17 квітня 2008 року): У 2-х т. Т. 1*. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 202-203.

10. Арцишевська О.Р. Освітньо-культурна діяльність князя Курбського на Волині / О.Р. Арцишевська // *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє» (13-14 травня 2009 року): У 3-х т. Т. 3*. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – С. 148-150.

11. Арцишевська О.Р. Системний підхід до вивчення культури (на прикладі вивчення культури Волині) / О.Р. Арцишевська // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє» (12-13 травня 2010 року): У 2-х т. Т. 1. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. – С. 80.

12. Арцишевська О.Р. Можливості діалогу у взаємодії культур (окреслення проблеми) / О.Р. Арцишевська // Діалектика духовних процесів. Випуск 3: Матеріали Всеукраїнської конференції студентів-філософів та молодих науковців (Дрогобич, 2010 рік) / Ред. В.С. Возняк, Р.Р. Станчак, С.В. Возняк. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2011. – С. 49-52.

13. Арцишевська О.Р. Світоглядне самовизначення людини в умовах взаємодії культур / О.Р. Арцишевська // Світоглядно-ціннісні виміри гуманітарного знання та освіти: Матеріали III Міжнародної конф. молодих науковців (28-29 жовтня 2010 р.). – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – С. 8-12.

14. Арцишевська О.Р. Ідея духовного синтезу культур в минулому та в сучасності / О.Р. Арцишевська // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів (10-11 травня 2011 року): у 3-х т. Т. 1. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – С. 133-134.

15. Арцишевська О.Р. Самовизначення людини (філософський аспект) / О.Р. Арцишевська // Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень (14-15 травня 2013 року): у 2 т. Т. 2. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – С. 40-41.

16. Арцишевська О.Р. Проблема самовизначення людини в стародавній філософії / О.Р. Арцишевська // Історико-філософські інтерпретації (збірник наукових праць студентів, аспірантів і пошукачів кафедри). – Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2013. – С. 5-13.

17. Арцишевська О.Р. Форми самовизначення людини / О.Р. Арцишевська // Філософські студії: зб. наук. праць. Вип. 1. – Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2013. – С. 242-248.

18. Арцишевська О.Р. Просторово-культурне самовизначення людини в умовах глобалізації і зростаючої взаємодії культур / О.Р. Арцишевська // Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу: матеріали доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 2-3 квітня, 2015 р.). – Луцьк: ЛІРоЛ Ун-ту «Україна». – С. 23-25.

АНОТАЦІЇ

Арцишевська О.Р. Самовизначення людини в умовах взаємодії культур. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2016.

Дисертація присвячена аналізу однієї з ключових філософських проблем – проблеми самовизначення людини. У ній дається стисла характеристика поглядів на цю проблему головних представників різних історичних періодів розвитку філософської думки і визначаються методологічні засади дослідження цієї ж проблеми в наш час; обґрунтовується сутнісне розуміння самовизначення людини як невід’ємної властивості (атрибуту) людського буття; розглядаються об’єктивні та суб’єктивні сторони потреби у самовизначенні, на основі яких виділяються різні аспекти і форми самовизначення людини; аналізуються різні механізми самовизначення, головним серед яких є ідентифікація.

Показано також, що в умовах глобалізації зростає і взаємодія різних культур. У цих умовах людині доводиться постійно дбати про збереження своєї ідентичності і про налагодження толерантності у взаємовідносинах з представниками інших культур. Для розв’язання цих завдань в суспільстві повинні бути створені належні економічні, суспільно-політичні, правові та світоглядно-моральні умови.

Ключові слова: самовизначення, ідентифікація, людина, особистість, культура, взаємодія культур.

Арцишевская Е.Р. Самоопределение человека в условиях взаимодействия культур. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.04 – философская антропология, философия культуры. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2016.

Диссертация посвящена анализу одной из ключевых философских проблем – проблеме самоопределения человека. В работе дается сжатая характеристика взглядов на эту проблему главных представителей разных исторических периодов развития философской мысли: античности, средневековья, Возрождения, Нового и новейшего времени, а также современных исследователей.

Определяются и обосновываются методологические основы исследования этой проблемы в наше время, выбор которых, как отмечается в работе, зависит прежде всего от особенностей исследуемых объектов, а также от его цели и задач, потому что именно эти методы должны способствовать раскрытию специфики объектов исследования и служить действенными средствами достижения его цели. В соответствии с этим в качестве теоретических основ исследования были использованы современные научно-философские концепции человека, в которых он рассматривается как наиболее сложноорганизованное, многогранное, противоречивое и многомерное существо, и культуры, а в качестве методологических оснований – общенаучные и философские методы, подходы и принципы. Особенности объекта исследования и сложность рассматриваемой проблемы обусловили

необходимость использования разных (общенаучных и специальных философских) методов познания (диалектического метода, формально-логических методов мышления, метода герменевтики), а также подходов (системного, комплексного, концептуального) и принципов (историзма, человекоцентризма) и других.

Обосновывается сущностное понимание самоопределения человека как неотъемлемого (атрибутивного) свойства человеческого бытия, которое отличает его от всех других существ и ставит неизмеримо выше их, позволяя сознательно регулировать свои отношения с окружающей природной и социальной средой, с другими людьми и с самим собой.

В диссертации доказывается, что человеку присуща потребность в самоопределении, которая относится к его высшим духовным потребностям. Исследованы объективные (включенность человека в природные и социальные системы разного уровня сложности, что определяет его «системные» качества, и его индивидуальные объективные состояния) и субъективные (отражение объективных факторов в психике, сознании и самосознании человека) стороны потребности в самоопределении, на основании которых выделяются и характеризуются разные аспекты и формы самоопределения человека. Рассматриваются космопланетарное, биосферное, индивидуальное и социальное, семейное, половое, возрастное, социально-групповое, социально-ролевое, этнокультурное, личностное, мировоззренческое, ситуативное и сущностное, функциональное и жизненное, пространственно-временное и другие формы самоопределения. Анализ различных механизмов самоопределения человека позволяет сделать вывод о том, что главными среди них являются идентификация и самоидентификация.

Подтверждается положение о том, что культурная среда, в которой живет человек, определяет его личностные качества. Поэтому изменение этой среды, например, вследствие миграции, приводит к изменению или потере этих личностных качеств. Вот почему, изменяя место жительства, люди и на новом месте стремятся сохранить или воссоздать прежнюю социально-культурную среду путем совместного (компактного) поселения в определенных районах, этно-национальной монополизации отдельных видов или форм профессиональной деятельности, актуализации своего этнического и религиозного самосознания. Все это не позволяет общинам мигрантов ассимилироваться в коренную культуру, признать ее своей. С другой стороны, установлению и упрочению межкультурных контактов мешают разного рода этнокультурные предубеждения и стереотипы, складывающиеся у представителей коренного населения на основании различных проявлений этноцентризма и способствующие порождению таких отрицательных явлений, как нетерпимость, ксенофобия, дискриминация и т. п.

Показано также, что в условиях глобализации, вызванной усилением взаимозависимости современного человечества, возрастает и взаимодействие разных культур, которые являются главной основой самоопределения человека. Постоянно оказываясь в «межкультурном» пространстве (на рубеже культур), человек должен заботиться о сохранении собственной идентичности и об

установлении толерантности во взаимоотношениях с представителями других культур. Но для решения этих задач, как доказывается в диссертации, в обществе должны быть созданы необходимые экономические, общественно-политические, правовые и мировоззренческо-моральные условия.

Последние из них имеют особенно важное значение, так как принадлежат к системообразующему «ядру» культуры, которое оказывает определяющее влияние на ее «периферийные» элементы. В наше время не только отдельные человеческие сообщества, но и человечество в целом становится субъектом своей истории, что требует выработки своеобразного «планетарного» самосознания, чем и обусловлены разнообразные попытки нового культурного синтеза, а также формирование как одной из высших форм – общечеловеческого самоопределения человека.

Ключевые слова: самоопределение, идентификация, человек, личность, культура, взаимодействие культур.

Artsyshevskia O.R. Self-determination of a person on condition of culture's interaction. – Manuscript.

The dissertation for obtaining the candidate of philosophical sciences (PhD) degree in specialty 09.00.04 – philosophical anthropology, philosophy of culture. – National Pedagogical University of M.P. Dragomanov's name. – Kyiv, 2016.

This dissertation is dedicated to the analysis of one of the key problem – self-determination of a person. It is given the concise description of views for this problem of the main representatives of different historical periods of the development of philosophical idea and is determined the methodological bases of the investigation of the same problem nowadays, it is grounded essential determination of person self-determination as integral side (attribute) of the existence of a person; it is considered objective and subjective sides need to self-determination on the basis of which are the various aspects and forms of self-determination rights and different mechanisms of self-determination. Chief among which is the identification.

Also shows that in the context of globalization and the increasing interaction of different cultures. In these circumstances, a person has to constantly worry about keeping their identity and the setting up of tolerance in relations with other cultures. To solve these problems in society must be created proper economic, social, political, legal and ideological and moral conditions.

Key words: self-determination, identification, person, personality, cultural, interaction of cultures.

Підписано до друку 05.01.2017 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.

Друк на різнографі. Обсяг 0,9 ум. друк. арк. 0,9 обл.-вид. арк.

Наклад 100 пр. Зам. 5. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк

(м. Луцьк, вул. Винниченка, 14, тел. (0332) 29-90-65).

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4607 від 30.08.2013 р.